

шовіністичної політики царської Росії й керівництва радянської держави та компартії в галузі т.зв. національного будівництва в СРСР, повніше розкривало б супротивні людяності ідейні основи цієї політики. Доречними тут були б відповідні виходи в західноєвропейську суспільно-політичну та філософську думку.

Підсумовуючи, зауважмо: сформованими основоположними підставами життєпису Василя Стуса, Дмитро Стус переконливо довів, що в основу такого роду праць — будь то монографія, академічна “Історія української літератури”, підручник для вищої чи середньої школи — має бути покладена історія духовного становлення особистості, її життєвих принципів та ідеалів, розуміння мети, смислу й цінності життя, його моральних устоїв у щільному взаємозв’язку з історією духовного

становлення нації, суперечностей усіх складових розвитку суспільства, в якому жила і творила ця особистість. Завдяки цьому праця Д.Стуса дає не лише ключ до розуміння життя і творчості одного з наших найвизначніших національних поетів, а й, безперечно, справить сильний вплив на формування духовного світу, життєвої позиції нашого сучасника й наступних поколінь українців, що і ставить її із “Життєписами найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів” Д.Вазарі, романами А.Моруа про Бальзака й В.Гюго та К.Шульца про Буонаротті. Тому вона заслуговує бути перекладеною чужоземними мовами, аби повністю виконати своє призначення не лише в Україні, а й далеко за її межами.

м.Суми

Олексій Вертій

НА ПОКЛИК ЧАСУ

“Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu”. — Warszawa, 2005. — 308 s.

Ця ошатно видана книжка професора С.Козака, котра побачила світ у видавництві Варшавського університету, з’явилась у знаменний час — напередодні чергової Міжнародної конференції “Поляки в очах українців, українці в очах поляків”. А можливо, саме праця над новою книжкою, власне, і дала її авторові імпульс до вдалого вибору проблеми, яка зрештою зумовила успішну роботу організованого Кафедрою україністики чергового наукового зібрання у Варшавському університеті 7—8 листопада 2005 року. Але мова піде не про конференцію, а про книжку, бо ж її поява бачиться тільки знаковою: з одного боку, вихід у Польщі такої праці давно назрів, з другого — поява її саме тепер, а не раніше (усупереч назрілій справі на такі видання), як ніколи своєчасна, бо вияскравлює контекст проблем із рангу вічних — у світлі найближчих перспектив — як польських, так

і українських. Адже культурний простір польсько-українського пограниччя — не лише вибудована впродовж століть модель співтворення світу, зокрема і слов’янського, на засадах моралі, а й — як часто невидима частина айсберга — величезний науковий і культурний пласт знаних, малознаних і зовсім незнаних творів, які по праву належать до світової скарбниці мудрості. Тож до польського читача прийшли не тільки тринадцять ґрунтовних розвідок науковця, які складають першу, значно розлогішу, ніж інші, частину книжки, а й сім надзвичайно цінних документів із доби романтизму: “Пророцтво Вернигори”, “Передмова, виголошена в Парижі 29 листопада 1832р. в річницю польської революції” Тадеуша Кремповецького, “Відозва Громади Умані”, “Книги буття українського народу” Миколи Костомарова, “Слово перестороги” Василя

Подолінського, “Слово русина до всіх братів слов’янського роду” Іполіта Володимира Терлецького та “Моя сповідь (у зв’язку зі статтею в VII номері “Основи”)” Володимира Антоновича.

Власне, усі, окрім першої статті, матеріали праці “Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza” стосуються доби романтизму, котра в науковій долі автора цієї та інших книжок посідає особливе місце, а її багаторічні студії увінчалися цілим гроном широко знаних сьогодні праць С.Козака¹ та рецензій на ці праці². І вже на початку першої статті — “Polsko-ukraińskie kulturowe pogranicze” — подано широкий ареал діючих у Польщі осередків інтердисциплінарних студій, міжнародних конференцій та дискусій: це й Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні на чолі з професором Єжи Клочовським, і Кафедра україністики Варшавського університету та Польське українознавче товариство, і Ягеллонський університет, і Південно-Східний інститут у Перемишлі, і Католицький університет у Любліні, і Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, і Вища педагогічна школа в Жешуві. Цей перелік — то не вияв звичного наукового етикету. За цими осередками стоїть поважний науковий доробок. Тож тільки зі скромності, говорячи, що дослідникові нині не обійтися без наукової продукції Інституту Центрально-Східної Європи, автор не згадує, що нещодавно

побачив світ уже том 19—20 “Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych”, без яких так само неповною бачиться картина українознавчих студій у Польщі. Але повернімося до першої статті — “Polsko-ukraińskie kulturowe pogranicze”, яку не вдасться переоцінити, бо ж реалізований у ній принцип “До джерел” виносить на гребінь часу проблеми непроминального значення, що їх не досягнути без уваги на те, “що вже від своїх прапочатків культура українська і польська формувалися через обмін вартостей із зовнішнім світом, що це, власне, завдяки такій відкритості вони черпали імпульси різних культурних обширів, перебуваючи на пограниччі двох цивілізацій і культур: східної — грецько-візантійської та західної — римсько-латинської”³ (тут і далі переклад наш. — В.С.). Перша із тринадцяти статей, а саме “Польсько-українське культурове пограниччя” дає імпульс до рефлексій над цілим рядом проблем. Приміром, одна з них — модель польсько-українських стосунків в українській та польській історіографії XVII—XVIII століть (і окремо XIX і XX століть) — стає сьогодні осередком нових студій учених як Польщі, так і України, даючи дивовижні результати і розкриваючи широкі перспективи. Можливо, ще більш провісницьким уявляється поданий автором у цій же статті інтердисциплінарний аспект у студіях над польсько-українським середньовічним пограниччям. І хоча останнім часом медієвістів стало більше, але правдивих студій, присвячених літературі середньовіччя, побільшало негусто — згадаймо тут насамперед ретельну габілітаційну книжку Юрія Пелешенка (Київ, 2004), книжку “Світло зниклих світів (художність літератури Київської Русі)” Петра Білоуса, праці про агіографічну літературу Олександра Александрова. Стефан Козак, як у свій час Микола Зеров, розвиває ту ідею, що українська література своїми вершинними досягненнями належить до світової скарбниці, до світової писемності. А отже й розвиватися дієво,

¹ Kozak S. Uwagi o dawnych związkach literackich polsko-ukraińskich // *Slawistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów*, Ossolineum, Wrocław, 1973; *його ж.* U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli współczesnej na Ukrainie. — Wrocław, 1977; Український преромантизм (Джерела, зумовлення, контексти, витоки). — Варшава, 2003; *Польський струмись у давньому українському письменстві // Наша культура.* — 1970. — №9; *його ж.* Український струмись у старопольській літературі // *Наша культура.* — 1971. — №7–8; *його ж.* Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego. — Warszawa, 1990 та ін.

² Див. наприклад: *Ромащенко А.* Український преромантизм // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* — Warszawa, 2005. — Т.19 — 20. — S.462–466; *Черкаська А.* Українські романтичні змовники // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze.* — Warszawa, 2005. — Т.19—20. — S.467—475.

³ Kozak S. Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu. — Warszawa, 2005. — S.13

плідно, успішно вона може тільки за умови перманентних контактів з європейськими та світовими літературними надбаннями — і не тільки в царині тематичній, а й стильовій, філософсько-глибинній. Звідси синтетичний рівень праці. Він програмується також і визначеними автором завданнями, а також залученим до студій вагомим матеріалом. Той матеріал, у свою чергу, творить і оприявнює розлогий контекст, у якому чіткіше проступають витоки проукраїнських чинників у діяльності польських романтиків. “Не підлягає сумніву, — наголошує С.Козак, — що та радикальна реорієнтація польської поступальної думки щодо України та українців дала свої плоди в еміграційній публіцистиці, у виступах Яна Чинського та Михайла Чайковського на Міжнародному історичному конгресі в Парижі, у політиці Чарториського та діяльності емісарів, “konarszczyków”, “ziewończyków”, Кирило-Мефодіївського братства. На початку шістдесятих років XIX ст. до згаданих вище явищ апелює у своїй “Сповіді” Володимир Антонович — поляк, який разом зі своїми польськими колегами Тадеушем Рильським і Познанським ініціюють у дусі Громади Умань діяльність проукраїнського руху, званого хлопоманським, у тому ж дусі редагує свій український часопис “Sioło” Павлин Свенціцький; водночас з того ж нурту виринає найвидатніша постать польсько-українського історико-культурного пограниччя поляк Вацлав Липинський (Wacław Lipiński), автор капітального твору, присвяченого хлопоманам-українофілам “Z dziejów Ukrainy (Kijów 1912)”, і водночас найвидатніший представник української консервативної думки, а також Максим Рильський (син згаданого поляка-українофіла Тадея Рильського), видатний поет, есеїст і один із творців української літератури XX ст., геніальний перекладач на українську мову “Pana Tadeusza” Адама Міцкевича, за що отримав титул доктора honoris causa Ягеллонського університету”⁴.

Усі наступні статті рецензовної книжки — це пильне і всебічне дослідження доби романтизму як, за алегоричним висловом автора, часу “юності політичного та національного дозрівання” слов’ян, яке сталося в діапазоні поміж Французькою

революцією та падінням Наполеона, коли велика й потужна хвиля визвольних рухів слов’янських народів на тлі політичних потрясінь та суспільно-економічних змін зродила візію Гердера про велике майбутнє України, про роль мови у збереженні й утвердженні кожного народу. “Чи має нація щось дорожче, ніж мова її батьків? У мові втілені всі надбання її думки, традиції, історії, релігії, основа її життя, усе її серце і душа. Позбавити народ мови — означає позбавити єдиного вічного добра”, — ці слова Гердера були почуті романтиками і взяті за гасло, яке в інтерпретації С.Козака у його наступній статті “Na progu nowej epoki” вирафінується у чітку формулу: люди доходять до розуму завдяки мові, а до мови — завдяки традиції та дякуючи вірі предків у слово⁵.

Гостро актуальним бачиться також і сучасне переосмислення політично-ідеологічної ідеї Гердера — “ідеї слов’янської спільноти”. С.Козак слушно наголошує, що саме “сфера та сила впливу тієї ідеї на слов’янське національне відродження стає однією з найбільш інтелектуально інтригуючих дослідницьких проблем, котра у проєкції на діяльність слов’янських “будителів” виходить поза межі зближення літературно-культурного, оскільки являє собою щось на зразок платформи порозуміння”⁶. І тут дослідник апелює до найвидатнішого польського послідовника ідей Гердера, коментатора та популяризатора його вчення на слов’янському ґрунті — Казіміра Броджінського. Осмислення впливу ідей Гердера у всеслов’янському контексті, а отже і в контексті пограниччя та літературних, культурних польсько-українських стосунків знову ж таки веде до джерел, і тут дослідника можна доповнити, оскільки не тільки у старопольській літературі (як на тому наголошено) знайшла яскраве відображення творчість тих митців і вчених, що походили з “кресів Польщі” або ж народилися там чи мешкали на Україні. Давньоукраїнська література, проаналізована під цим кутом зору, також

⁴ Там само. — С.29-30.

⁵ Kozak S. Na progu nowej epoki // *Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu.* — Warszawa, 2005. — S.34.

⁶ Kozak S. Postowie // *Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu.* — Warszawa, 2005. — S.216.

дає унікальні результати. А щодо польської, то тут автор накреслює широке поле студій, бо ж до української тематики зверталось широке коло польських романтиків, які увійшли в історію як представники “української школи” в польській літературі: Залеський, Гощинський, Малчевський, Словацький, Падура, Грабовський, Чайковський, Крашевський, Семенський, Мілковський, Гроза, Фіш, Гославський, Галлі та ін. З огляду на те, що явище “української школи” стало найбільш спектакулярним на українсько-польському пограниччі (і тут багато залежало від того, як саме — на час чергового спалаху дискусії — уклалися сусідські стосунки), воно, на думку автора, ще повинно стати предметом окремого вивчення⁷. Так само, як і започаткований І.Червінським фольклористично-українофільський рух у культурі польській, активізований історико-етнографічними працями та зібраннями українських народних пісень З.Доленги-Ходаковського (Адама Чарноцького), у видрукуванні пісень продовжений такими діячами, як К.Лах-Ширма, В.Залеський, К.Вуйчіцький, Є.Чечот, Ж.Паулі, А.Беловський; а в діяльності науковій, перекладацькій започаткований такими вченими, як М.Грабовський, Р.Подберецький, А.Словіковський. С.Козак виокремлює такий період, як 40-60-ті р. XIX століття,

коли розгорнулася етнографічна та фольклористична діяльність — у спільній українсько-польській царині — Е.Ізопольського, А.Марцінковського (А.Новосільського), К.Туровського, І.Крашевського, Д.Земенського, О.Колберга. Перед зацікавленим читачем, а передусім дослідником, прокладене широке поле праці, що вона єдина тільки і спроможна розширити ракурс бачення спільних перспектив — кожному народові зосібна та обом разом. Отож, компаративістична перспектива рецензованої праці безсумнівна. А польсько-українська компаративістика, як відомо, оберігає від однобічної етноцентричної оптики: те, що з національної — чи то виключно польської, чи то винятково української — перспективи могло б видаватись як єдине й неповторне, з погляду компаративістики набуває інших, більш конкретних та об’єктивних вимірів. Отож, аксіома про те, що компаративістика вчить гетерології, — або ж толеранції та пошанування для явищ та властивостей, які не мають відповідників, — цілком проектується на працю С.Козака “*Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu*”, яка розгортає широку перспективу, визначає важливі контрапункти проблем, задля дискусії навколо яких знову закличе професор С.Козак на Міжнародне наукове зібрання до Варшавського університету.

⁷ Там само. — С.217.

Валентина Соболю

ЛП

На базі Національного університету “Острозька академія” 26—27 жовтня 2006 р. відбудеться наукова конференція “**Острозька Біблія і слов’янські культури**”. Пропонується розглянути наступні теми: особливості підготовки та редагування Острозької Біблії; Острозька Біблія і Острозька слов’яно-греко-латинська академія; Острозька Біблія та видавнича справа XVI—XVII ст.; перевидання Острозької Біблії; вплив Острозької Біблії на видання біблійних книг у слов’янських народів; Острозька Біблія та сучасні біблійні переклади слов’янськими мовами. Можливий також розгляд інших проблем, які мають відношення до Острозької Біблії.

Адреса: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2, оргкомітету конференції “Острозька Біблія і слов’янські культури”. *Телефон* (03654) 30597.